

AZ EURÓPAI ÉS A MAGYARORSZÁGI ÚJKORKUTATÁS KIALAKULÁSA

The rise of research on modern history in Europe and in Hungary

A szakszerű újkorkutatás kialakulása

A modern történettudomány a középkor, illetve az ókor kutatásán alakította ki módszertani alapelveit a 19. század közepén. Európában 1830–1870 között létrejött a szakszerű történettudományi intézményrendszer, a történettudomány művelése társadalmilag elismert „foglalkozássá” vált. A szakmai alapkövetelmény: a kritikai-filológiai felkészültség, a források szakszerű kritikája. A kritikai-filológiai iskolázottság köttődik az írott források kritikájához, mindenekelőtt az oklevelek, illetve az elbeszélő források, a középkori krónikások, ókori auktorok kritikájához. Ezekből alakulnak ki az ún. segédtudományok (az oklevéltan, paleográfia, pecséttan), lesz tudománnyá a genealógia, kronológia stb. Mág a történeti metodika alapjai. A 19. század közepétől a történészképzés elsősorban a *középkorkutató-képzés alapelveit* követte. A szakmai alapelvek találkoztak a társadalom érdeklődésével: az európai nemzeti fejlődések kibontakozásának kora ez Nyugat-Európában, amikor minden nemzet keresi a maga középkori történelmi gyökereit. A történetiség, a *minél régebbi tradíciók* kimutatása az *intézményekben*, kultúrában, a *fennálló nemzettudat ragacsanyaga* lesz. Különösen azon nemzetek közgondolkodásában kap nagy helyet a nemzet antik nagyságának idézése, amelyeknek a jelen korában (a 19. században) az egységes nemzetállam hiányzott. (Németek, magyarok, olaszok.) A grandiózus középkori tárgyú forráskiadványsorozatok – Monumentak, Scriptoresek, Nuntiaturberichte stb. – a modern forráskritika általános szabályainak kialakítói, a szerkesztőségek egyben a modern forrástani iskolázottság műhelyei is. De e kiadványsorozatok egyidejűleg jellemzik a történetírás érdeklődési területeit is, egyoldalú középkor-centrikusságát. (Most, amikor az utóbbi 40 esztendőben megbomlott a társadalmi érdeklődés középkor-centrikussága, s a hangsúly az újkorkutatásra helyeződik át, a történettudomány szakmethodikai képzésanyagát illetően tanácstalanul áll.)

A 19. század utolsó harmadában megindul egy más irányú fejlődés is, érdeklődés az újkorkutatás iránt. A nyugat-európai nemzeti fejlődésnek egyik velejárója a modern polgári állam intézményeinek kialakulása. A 19. század második fele az adott államterület birtokbavétele az államigazgatás, a vasút, a kereskedelem, az iskola- és kultúr-intézmények révén. A korszak közgondolkodása az államot a történelemben általában a közösségirányítás legtökéletesebb eszközének tekintti, a modern állam fejlett intézményeit pedig az eddigi politikai fejlődés csúcsának. A nyugat- és közép-európai államok határainak rögzülése (1867–1878), majd intézményeinek kiépülése magával hozza a társadalmi méretű „kíváncsiságot” az *újkori államok kialakulásának kora iránt*. A 17–18. század, az *újkor kutatásának megindulása* azon témakörökben történik, amelyek a polgári nemzetek állami fejlődéséhez kötődnek és a jelen (a 19. század második fele, a 20. század eleje) valamiféle előtörténete. A századfordulón, minden nyugat-európai nemzet történetírásában megtaláljuk azokat a történetírókat, akik már az újkori történelmet tekintik fő kutatási területüknek. A történész *szakmai*

műveltségének egésze azonban megmarad középkorcentrikusnak: a kialakult, mértékadó európai történettudományos intézményrendszerek (tanszékek, folyóiratok, levéltári szervezet) és a kézikönyvek konzerválják a szakmetodikát (Fachmetodik). Ezzel a konzerváló hatással magyarázható az is, hogy máig, amikor már az újkor, sőt a jelenkor kutatása elnyerte megfelelő helyét a könyvkiadásban, tanszékek, intézetek szervezetében, a történész szakma módszertani alapozottsága, ún. segédtudományai még mindig elsősorban a medievisztikához kötöttek.

A szakmetodika, a forrástan szoros kapcsolatban áll minden korszakban a *forráskiadással*. A kiadott források jellemzik egy történetírás szakmai bázisát. A források kiadása során csiszolódik maga a szakmai hozzáértés (Fachkenntnis), a kutatási metodika. Ezzel, az intézmények képviselte konzerváló hatással magyarázható az is, hogy míg az 19–20. század fordulóján – nem utolsósorban a nagy, sokkötetes összefoglaló nemzeti történelmek fejezeteiként – megszületnek az újkort is tárgyaló történeti fejezetek, addig az újkori források kiadása – a történeti ábrázolás műfajai közül az újkori forráskiadvány – mindegyre késik.

Az első *szakszerű újkori forráskiadvány-vállalkozás* az Acta Borussica (1. köt. 1866), vagyis a 18. századi porosz államszervezet működésének rekonstrukciója. Szerzői, H. Sybel és G. Schmoller már az első kötet előszavában igyekeznek tisztázni, hogy az „aktakorszak”, vagyis az újkor már egészen más forráskiadási alapelveket kíván, mint az oklevélkorszak, a középkor.¹ Az anyagbőség miatt – mondják – csak a legfontosabb aktákat szabad teljes terjedelemben kinyomtatnunk, a többieket kivonatosan, a legfontosabb helyeket idézve adjuk közre. Legközelebb a Német Történelmi Társulat harmadik ülésén – 1895-ben – jön elő ismét az újkori források (a hivatalos iratok) kiadásának kérdése, és a válogatás, jegyzetelés alapelvi itt mondatnak ki máig időtállóan.² S itt mondják ki azt az alapelvet: a kiválogatott aktákat a mellőzöttek tartalmával ki kell egészíteni, a teljes terjedelemben közölt aktákat összekötő szövegekkel kell ellátni; legyenek az újkori forráskiadványok „Halbfabrikate”-k, vagyis félig forrásközlések, félig feldolgozások. Sybel és Schmoller bevezetője után ez a második lépés a történettudományban, hogy az *újkorkutatás forrástani alapelveit* kialakítsák, az azonosságokat és különbségeket megfogalmazzák a medievisztikával szemben. A kezdeményezésnek különösebb szakmai visszhangja nem volt. A századelőn megjelenő német módszertani kézikönyvsorozat, az A. Meisner szerkesztette Grundriß der Geschichtswissenschaft – mely összefoglalni kívánta a történettudomány évszázados metodikai eredményeit, és meghatározta az 1950-es évekig tevékeny európai történészgenerációk képzésének metodikai alapjait – a történeti forráskiadványoknál röviden megjegyzi az újkorról: a 16. századtól „beim dem Anschwellen des Aktenmaterials” nem tanácsos mindent kiadni, válogatni kell és a kiadványok legyenek „Halbfabrikate”-k.³ 1911-ben megjelenik G. Wolf *Einführung in das Studium der neueren Geschichte* című munkája, de a nemzetközi történeti irodalomban *alig vált ki visszhangot*.⁴

Jelenkori aktualitások 1918 után

1918 után azután gyökeresen változik a helyzet. Az újkor iránti érdeklődést, mint a történettudományban minden új szemléleti szempontot, az *aktuális társadalmi* igények keltik. Először: a politizálás mind szélesebb társadalmi tevékenységgé válik, mind erősebb az európai államokban az a közép réteg, amelyik kapcsolatban áll a politikával, s így *közönsége* lesz azoknak a kiadványoknak, amelyek a *közvetlen jelenhez vezető*

utat világítják meg. Két irányban is ösztönzi ez az *aktuális kíváncsiság* az újkor kutatását. Egyrészt visszaállítja egy évszázad után a *jelenkorkutatás* becsületét, másrészt lendületet ad a 17–19. század, a *nemzetté válás kora* kutatásának.

A *forráskiadás terén a jelenkorkutatás* újrakezdését mutatja, hogy a világháborúhoz vezető utat hatalmas aktakiadványokban világítják meg 1926-tól az angolok, nevezetesen: G. P. Gooch, H. Temperley kiadásában.⁵ Követik őket a franciák 1928-ban, akik bizottságot hívnak létre a világháború eredetéről szóló forráskiadvány-sorozat gondozására, majd 1929-től megindítják az 1871–1914 közötti időszak francia diplomáciai iratainak kiadását.⁶ Sőt, az angolok a jelenkor történetének kutatásában odáig jutnak, hogy 1925-ben már kiadják az 1920–1923 közötti nemzetközi viszonyok angol aktáit is, és nem kisebb történész, mint A. Toynbee írja a monográfia terjedelmű bevezetőt, nyíltan kimondván: a vállalkozás célja a békeszerződés utáni fejlődés bemutatása.⁷ Ezután, 1928-tól közreadják az adott év nemzetközi kapcsolatainak legfontosabb angol dokumentumait (mindenekelőtt a szerződések, megállapodások szövegeit).⁸ A modern jelenkortörténeti forráskiadás kezdetei ezek, melyeket szempontrendszerében azóta sem nagyon haladt meg a történettudomány.

A közvetlen múlt, a *jelenkor* iránti ilyen érdeklődés végre végérvényesen kimozdította a céhbéli történetkutatást a középkor-centrikusságból. Általános lesz az érdeklődés a 17–18., 19. század iránt is. A forráskiadásban leggazdagabb a termés a felbomlott Osztrák–Magyar Monarchia azon államaiban, amelyeknél találkozik a szakmai és az ideológiai feltétel: az új nemzetállamiság előtörténete iránti *társadalmi kíváncsiság* találkozik egy, már korábban kialakult színvonalas, újkori források kiadására is *alkalmas történészgarnitúrával*. Olaszország és Magyarország az a két ország, ahol komoly méretekben kezdődik meg a 19. századi nemzetté válás történetének aktaszzerű feltárása. Magyarországon, amely elvesztette 1920-ban ezeréves államterületének kétharmadát, és a magyar nyelvű lakosságának is egyötöde a szomszédos új államokhoz került, a 18–19. századi nemzeti–állami fejlődés kutatása aktuális nemzeti célokkal bírt: 1920–1935 között 37 db, egyenként 25–70 éves hatalmas kötet tárgyalja a 19. századi nemzetiségi kérdés, az államigazgatás, a magyar nemzeti eszme, az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc történetét.⁹ Olaszországban 1930-ban indítják meg intézményesen az újkorkutatást, megalapítva az újkorkutató intézetet, melynek központjába majd természetesen az olasz nemzeti egység 19. századi története, a Risorgimento kerül.¹⁰ Ezek a kiadványsorozatok metodikájukat tekintve természetesen eltérnek a jelenkortörténeti iratkidadásoktól. Míg a jelenkortörténeti kiadványok magukat az aktákat adják, kiadóik inkább napi igényeket elégítenek ki, addig ez utóbbiak (a 18–19. századról szólók) a 19. század végén kialakult németországi forrástani alapelvekhez igazodnak: pontosan regesztáztott, jegyzetelt, szakszerű összekötő szöveggel ellátott forráskiadványokat készítenek.

Az 1920-ban induló újkori magyar forráskiadvány-sorozat (Fontes Historiae Hungaricae aevi recentioris) tehát, melyről a következőkben részletesebben esik szó, része az *újkorkutatás benyomulásának* a céhbéli történetírásba. Módszertanilag azokhoz a törekvésekhez tartozik, amelyek az *újkorkutatást* (és így az *újkori forráskiadást*) a medievisztikához hasonló *szakszerűséggel, önálló újkorkutatási alapelvek kidolgozásával kívánták művelni*.

A magyarországi újkorkutatás kezdetei

Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés az osztrák és a magyar államterület érdekei közötti kompromisszum volt. A magyar uralkodó körök félelme: a közös uralkodó Bécsben ül, a közös ügyek (hadügy, külügy, pénzügy) minisztériumai szintén a csá-

szárvárosban, s ez azzal jár, hogy az önálló magyar érdekek alárendelődnek az osztrák érdekeknek. A magyar politikai gondolkodás központi kérdése 1867–1918 között a magyar öncélú államiség hangsúlyozása. E politikai alaptézis alátámasztása történeti érvekkel: a magyarok állama a 10. századtól önálló nemzeti királyság volt, s noha a magyar rendek 1526-ban meghívták a trónra a Habsburgokat, s igaz, hogy 1541–1699 között a magyar államterület szétesett három részre (királyi Magyarország, törökök megszállta középső terület, Erdélyi Fejedelemség), mégis: a *magyar államiség* folyamatosan él ezer év óta. Az önálló államiség letéteményese társadalmilag a magyar rendiség, intézményesen pedig a folyamatosan, magyar államterületen működő *országgyűlések*.

Az osztrák–magyar közjogi és gazdasági ellentét ösztönzője is lesz a kora újkor kutatásának a magyar történettudományon belül. Mégpedig két témakörben, az aktuális mondanivalótól függően: az egyik Magyarország *alkotmányos önállóságának* állandóságát hangsúlyozza a Habsburg birodalmon belül, a másik a magyar történelemben meglevő *függetlenségi harcokra* (a Habsburgok, illetve az örökös tartományok ellen) helyezi a hangsúlyt.

Az *elsőről*. Amikor 1867 után a magyar történettudomány kialakítja modern intézményrendszerét (tanszékhálózatát, országos levéltárat, folyóiratokat), óriási vállalkozásba kezd: 1874-ben megindítja a Magyar Országgyűlési Emlékek (MOE), majd 1875-ben az Erdélyi Országgyűlési Emlékek (EOE) című sorozatokat. Az 1526 utáni, illetve Erdély esetében az 1540 utáni országgyűlések iratanyagait adják közre. Mindkét sorozatnak 12–12 kötete készült el 1917-ig.¹¹ A *kezdődő, szervezett újkorkutatás* ezen irányának indítéka a *magyar állam alkotmányos önállóságának* történeti alapjait, folytonosságát bizonyítani a Habsburg monarchián belül. Mely alkotmányos önállóságnak állandó ellenségei voltak a 16–19. században a *centralizáló* Habsburg-uralkodók, és ellenségei voltak ezen önállóságnak a gazdaságilag fejlettebb örökös tartományok osztrák–cseh uralkodó körei. Mint Európa más fejlett történetirással rendelkező államaiban is: a 19. század második felében a *nemzeti állam aktuális problémái felkeltik az érdeklődést az újkori államalakulások története iránt*.

A *másodiktól*. A kezdődő újkorkutatások másik irányát is politikai koncepció vezeti. Az 1867 után a kiegyezéssel elégedetlen politikai álláspont a magyarság Habsburgok elleni *függetlenségi hagyományait* idézi fel: az 1849-ben a Habsburgokat trónfosztó, emigráns Kossuthra gondolnak, de írni Rákóczi-ról írnak, aki 1707-ben, a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1711) a Habsburgokat szintén megfosztotta trónjuktól. – Ehhez a felfogáshoz kapcsolódik a 16–17. századi török uralom kutatásának alapkoncepciója: a magyarság a törökökkel békés szimbiózisban élt, békésebben, mint a Habsburgokkal, a török nem akarta a magyarságot elnemzetleníteni, vallását (protestáns) elvenni (mint a Habsburgok). (A török–magyar kori történelmi emlékek két osztálya jön létre: I. Okmánytár. 1867–1873 között megjelent 9 kötete; II. Török történetírók – megjelent 1893-tól.)

Mind a kiegyezésbarát (alkotmányos önállóságot hangoztató), mind a kiegyezésellenes (függetlenségi hagyományokat, nemzeti királyt hangoztató) álláspont a 16–17. század kutatására irányította a magyar történetírás figyelmét. Ezzel magyarázható, hogy az európai történetírások között a *magyar történetírás korán kezd az újkori források kiadásával* is foglalkozni. Jellemző az is, hogy amikor 1886-ban az Akadémia Történettudományi Bizottsága tárgyalja a „hiányokat” a magyar történetírásban, szinte kizárólag újkorkutatási programot tart szükségesnek: az államtörténet terén 1715-ig, a Pragmatica Sanctioig kíván eljutni az okmánytárakkal (ismeretes módon a Pragmatica Sanctio jelentette az 1867 után is fennállott közjogi alapok egyikét, a Habsburg-

ház mindenképpen örökösödését), egyidejűleg a program szükségesnek tartja a 18. századi magyar hivatalok (kamara) és főméltóságok (nádor, tárnokság) monografikus feldolgozását.¹²

A programot azonban elmossa az államalapítás ezeréves évfordulójának ünneplése (1896), amikor a történetírás teljes figyelme a középkori magyar nagyhatalom kifejlődésének rajzára összpontosul. A Kárpát-medencében a magyarság az egyedüli államalkotó nép ezer év óta – így összegezhető az ezredéves évforduló uralkodó történeti-politikai szlogenje, amely a középkorkutatásnak ismét nagy fellendülést adott.¹³

Közjogi ellentétek és történetkutatás

A millenniumi évforduló a közönség előtt a középkori magyar állam kultuszát erősítette, a levéltárügyön (és így közvetve a szaktudományon) belül azonban éppen az újkorkutatásnak kedvezett. Mégpedig azzal, hogy minden eddigi követelésnél jobban felhangosította a *közös bécsi levéltárak szétválasztásának* eszméjét, és azt, hogy az újkori magyar történelemre vonatkozó aktákat Budapestre kell hazaszállítani.

A magyar állam újkori történetével kapcsolatos levéltári fasciculusok már 1874-től sajátosan aktuális „politikai” szerepet kapnak a *két államrész közötti vitákban*. Az 1874-ben újjászervezett budapesti Országos Levéltár követeli a Bécsben őrzött, a 16–18. századi magyar államéletre vonatkozó iratok megosztását. Ismeretes, hogy a bécsi Udvari Kamara de facto az ugyancsak Bécsben székelő Magyar Kamara felettes hatósága volt, így irattára telve volt Magyarországra vonatkozó aktákkal, s mivel – mint ismeretes – 1782-től, II. József idején a magyarországi kamarai igazgatás a Magyar Kancellária alá osztatott be, így II. József halála után a magyarországi és erdélyi kancelláriai iratokat is az Udvari Kamara levéltárába vitték át. 1868-ban viszont az egész kamarai levéltárat a közös pénzügyminiszter felügyelete alá helyezték. 1875–1918 között a közös császári és udvari levéltár anyagainak megosztása körüli viták államjogi vitákká emelkedtek.¹⁴ Különös élességgel a Monarchia két tagállama ellentéteinek erősödésekor, így például a magyarországi ellenzéki koalíció uralomra jutásakor (1906–1907).

A vitákban három álláspont alakult ki: 1. A budapesti levéltárosok a *magyar vonatkozású anyagok Budapestre szállítását* szorgalmazták, s a politikusok közül a függetlenségi párt soraiból az alkotmányos érv is ezt igyekezett alátámasztani: Ferenc József az önálló magyar királyság, Szent István koronáját is viseli, tehát a családi levéltár magyar vonatkozású anyagai a magyar királyság székhelyét, Budapestet illetik. 2. Az ellentétes álláspontot az *osztrák kormányzat* képviselte, amelyik a megosztásban a több évszázados magyar függetlenségi törekvések folytatását látta. Ha a politikai helyzet úgy kívánta, tárgyalásztalhoz ültek a magyarokkal levéltárügyben. (Például a magyar állam ezeréves fennállásának alkalmából, 1896-ban.) De valójában szabotálták a kérdés napirendre tűzését. Álláspontjuk szervesen összefüggött azokkal az osztrák alkotmányjogi véleményekkel – Biedermann, Lustkandl majd Tezner, Turba –, amely szerint a magyarok részben 1687-ben, majd 1723-ban a Pragmatica Sanctioiban lemondtak alkotmányos önállóságukról. (S tegyük mi ma hozzá a vitához: függetlenül a politikai állásponttól, a szaktudomány szempontjából szerencse, hogy a magyar félnek nem sikerült az azonos eredetű, provenienciájú (Herkunft) levéltári anyagokat szétbontani.) 3. A harmadik álláspontot a közös ügyekben illetékes Közösügyi Országos Bizottság (a delegáció) határozata képviselte: közös „osztrák–magyar államlevéltár” kívántak létrehozni a kabineti, az udvari titkos, az udvari kamarai és a hadügyi levéltárból. A tervet nemcsak a budapesti függetlenségi ellenzék támadása gátolta,

hanem mindenekelőtt az, hogy az új épülethez, a szétválasztáshoz óriási költségek lettek volna szükségesek, s erre fedezet nem volt. A közös külügyminisztériumban erős „magyar lobby” mindenestre elérte, hogy a Haus-Hof- und Staatsarchivban alkalmazának magyar levéltárosokat. A Budapestről Bécsbe küldött fiatal levéltárosok 3 évet töltöttek az Institut für Österreichische Geschichtsforschungban, majd a bécsi levéltárak alkalmazottjai lettek. Emellett a budapesti levéltár tartott egy állandó munkatársat a Hofkammerarchivban, akinek feladata volt a közös anyagból a magyar vonatkozású akták elkülönítése, készülve a különválasztásra vagy a közös osztrák–magyar levéltár alapítására.¹⁵ A politikai közjogi viták ösztönözték is a magyar levéltárosokat, hogy a 16–18. századi magyar történelemre vonatkozó forrástermelést alaposan megismerjék, az egész *Habsburg birodalom intézményrendszerének* és így az *újkori magyar történelemnek* kiváló értői legyenek. Akkor, amikor még az európai szaktudomány – és ugyanígy a budapesti tudományos történelemszék is – figyelmét a középkorra fordítja. A magyar *politikai* indíték most *hasznára vált* a szaktudománynak. Amikor azután 1917-ben, illetve 1920-ban napirendre kerül az újkori magyar történelem forrásainak kiadása, ezt az ismeretet tudja hasznosítani a magyar történetírás. Ez magyarázza, hogy a Fontes-sorozat a Habsburg-levéltárak anyagának máig legjobb kiadványa.

Program, 1917

1917 februárjában, miután Thallóczy Lajos, a bécsi magyarok doyenje, a Történelmi Társulat elnöke vasúti szerencsétlenségben meghalt, egy fiatal politikus került a társulat elnöki székébe, gr. Klebelsberg Kuno. A századelő legjelentősebb politikusegyénisége, gr. Tisza István miniszterelnök táborához tartozott, államtitkár. Nemzeti-ségi kérdéssel és közigazgatással foglalkozik tudományosan, emellett szenvedélyesen érdeklődik a történelem iránt. Majd mindinkább a tudományszervezés, a kultúrpolitika érdekli.¹⁶ Amikor a Történelmi Társulat elnökévé választják, tudják róla a szakmában, hogy a konstantinápolyi magyar intézet – amely a magyar–török kapcsolatok történetére kiszemelt kutatóhely – létrehozásában oroszlanrészese volt (1914). És az is ismert róla, hogy közigazgatás-történeti tanulmányokat folytat; főleg az újkor állam intézményei, a bürokrácia története foglalkoztatja. Egyelőre szűkebb baráti köre ismeri csak történelem és politika kapcsolatáról vallott alaptézisét: az új- és legújabb kor kutatása nélkül a politika nem létezhet, a történetírásnak mindinkább a hozzánk közel eső korokkal, a jelenhez vezető utakkal kell foglalkozni. (Néhány éven belül több, a széles nyilvánosság előtt elmondott elnöki beszéd, újságcikk révén az egész hazai értelmiség erről „jegyzí” Klebelsbergét. Akkor már kultuszminiszter.¹⁷)

Klebelsberg első társulati ténykedése: felkeresi Bécsben az ottani magyar levéltárosokat és átfogott *újorkutatási program kidolgozására* kéri őket. Károlyi Árpád, Szekfű Gyula, Eckhart Ferenc el is készíti a részletes tervet (1918. II. 12.), s megküldik azt a „Grófnak”.¹⁸ A sokoldalós, részletes indoklású tervben két aktuális szemléleti alapelv uralkodik: a hagyományos, Ausztria és Magyarország közötti *alkotmányos problémák*, valamint a világháború végén már mindenki előtt fontosnak látszó *nemzetiségi kérdés*. A program alapgondolatai:

1. Az *országgyűlések* (emlékezhettünk: a magyar alkotmányos önállóság letéteményese) *története* 1790-ig. Különös tekintettel azokra a gyűlésekre, amelyek a Habsburg–magyar viszonyban valami intézményes változást hoztak (1687, 1715–1723), s melyeket az osztrák közjogászok magyarellenes aktuális érvekhez használhatnak fel ma (1918-ban) is.

2. *Intézménytörténet*. Részben azon intézmények története, amelyek a Habsburg centralizációs törekvéseket mutatják, a magyar önállóság állandó visszaszorítását. (Kolonicz Einrichtungswerk-je, és a Neoacquistica Commissio tevékenysége. – Az Einrichtungswerk történetének fontosságát – jegyzi meg a magyarok – már az osztrákok is [E. Meyer/ kezdi felismerni.) Részben külön-külön iratkötetet kapnának azon kormányintézmények, amelyekben Magyarország igazgatása folyt, és amelyek iratanyagai mutathatják az udvari–birodalmi szempontokat követő hivatalnokréteg és a magyar rendek állandó összeütközéseit. (A magyar királyi kamara, a magyar kir. udvari kancellária, a Helytartótanács stb.) Külön helyet kapnának a török kiverése után központi igazgatás alá helyezett határőrvidékek iratai, azaz a magyar országgyűlés és a magyar megyeszervezet ellenőrzése alól kivont területek. Ezek lakói (szerbek, románok) mindig is Bécs tartalékait képezték a magyar nemzeti mozgalmakkal szemben.

3. Feltűnő a *gazdaságpolitika* előtérben állása: a vámpolitika, adórendszerek, pénzügypolitika. Ezek olyan problémák a 18. század óta, amely a Monarchia két államalakulata a 20. század elején is újra és újra szembeállította.

4. A *nemzetiségi kérdés* egyháztörténeti kötetekben kapna helyet: a görögkeleti egyház szerepe a szerbek és a románok (oláhok) nemzeti szervezésében. Vagyis: a nemzetiségi kérdés még a magyar–osztrák alkotmányjogi viták (pl. szerb, román határőrvidék) és egyházpolitika történeteként (görögkeletiek) jelenik meg. (Jellemző, a konzervatív, a nemzetiségi mozgalmak „nemzeti” jellegének fontosságát fel nem ismerő gondolkodásmód, mely a magyar középosztályok körében általános volt.)

Minden témánál az időhatár: 1790, illetve 1848. 1848, vagyis a parlamentáris magyar állam létrejötte, hangsúllyal a 18. századra.

A tervből azonban e formájában nem valósul meg semmi. A háború utolsó fél esztendőjének politikai válságai, majd a forradalom működésképtelenné teszik a Társulatot. És – nem utolsósorban – a válságok megingatják a Monarchiáról, Magyarországról helyéről gondolkodó történeti alaptézisek mindegyikét...

Politikai ideológia–történeti átértékelés

Az 1918–1919. évek ismeretes változásokat hoztak. 1918 novemberében IV. Károly de facto lemondott a trónról, majd Magyarország köztársaság lett, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlott. De összeomlott a történeti Magyarország is: az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés elcsatolta az *ország területének kétharmadát*. Vagyis sajátos módon valósult meg a Habsburgoktól „független Magyarország”. A függetlenség elnyerése mellett a társadalomtudományos és általában az értelmiségi gondolkodást a *forradalmak rázták* meg. A polgári demokratikus (1918. október), majd a proletárforradalom (1919. március) ha rövid időre is, de a társadalmi forradalom (munkás–paraszt–értelmiségi) győzelmét hozta és annyit bizonyított: a Monarchia konzervatív társadalmi rendje tovább nem tartható. Ezek az értelmiséget, politizáló rétegeket és pártokat foglalkoztató alapgondolatok határozzák meg azt is, miként alakul az *újorkutatás programja* Magyarországon 1920 után. De mielőtt az 1918. februári (fentebb ismertetett) tervezet változásait vennénk szemügyre, röviden utalni kell arra, hogy a Történelmi Társulat hirtelen a politikai nyilvánosság előterébe került a forradalmak után. Mindenekelőtt elnöke, a „Gróf” révén.

A berendezkedő új Magyarország két legdinamikusabb fiatal politikusa gróf Bethlen István (1922–1931 között miniszterelnök) és a már 1920-ban belügyminiszter gróf Klebelsberg. Sokan ez utóbbit várják a konszolidáció miniszterelnökének. Ő azon-

ban Horthytól, a kormányzótól a kultusztrácát kéri, és kapja meg majd 1922-ben. Klebelsberg nemcsak a maga adminisztratív pozíciójával emeli a Társulat fontosságát, hanem azzal is, hogy a Társulat elnöki beszédeiben fogalmazza meg az új Magyarország viszonyát Habsburg–Magyarországhoz és a forradalmakhoz.¹⁹

Felfogása, csak címszavakba tömörítve, a következő: a magyar politikai gondolkodásnak *szakítania kell* közjogias, mindenütt a Habsburg–magyar, illetve *osztrák–magyar ellentéteket* kereső hagyományaival. Részen azért, mert a dualista Monarchia megszűnt, részben azért, mert azoknak volt igazuk, akik már a világháború előtt rámutattak: Magyarországnak nem az osztrák–magyar ellentétekre kell figyelnie, hanem a nemzetiségi kérdésre. Végtére is a nem magyar népek kiszakadása hozta magával a történeti Magyarország összeomlását. (Csak emlékeztetjük az olvasót: mennyire egybevág e nézet a bécsi magyarok körének felfogásával.) Ugyanakkor – mondja e gondolatmenet – a régi Magyarország társadalmi rendje sem tartható fenn. A forradalmakkal szemben, amelyek a történeti osztályok és a történelmi intézmények összetörését kívánták, nem a régi rend, az ancienne regime restaurációját kell hangsúlyozni, hanem a konzervatív reform eszméjét. A reform jelenti a politikában az alkotmányos politikai intézmények továbbépítését (Klebelsberg dolgozta ki 1922-ben a minden korábbinál szélesebb körű választójogi törvényt), társadalmilag pedig az államot fenntartó művelt középosztály felemelését, ugyanakkor a munkásság, parasztság „beemelését” a politikába. Beemelést művelődés révén.

1920 nyarán ismét megkezdődnek a Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai (Fontes Historiae Hungaricae aevi recentioris) munkálatai. Immáron pontos sorozatcímmel. Hamarosan (1920 novembere) elkészül és megjelenik a forráskiadási alapszabályzat.²⁰ (Alapelveiben követi G. Schmoller és Sybel 1866. évi, valamint a Német Történelmi Társulat 1895. évi kongresszusának említett alapelveit. Részletes kidolgozását tekintve egyedülálló a korabeli európai történetírásban.) Klebelsberg a gazdasági összeomlás, az infláció közepette, amikor az Akadémián világlátás és fűtés hiánya miatt nem tudtak ülést tartani, Történelmi Intézetet alapít Bécsben a bécsi magyar vonatkozású források – főleg az újkori forrásanyag – feltárására (1920).²¹ Igazgatója a Staatarchiv volt vezetője, Károlyi Árpád. Az Intézet törzstagjai a volt bécsi magyar levéltárosok. Ösztöndíjakat ad budapesti kutatóknak is, akik a Fontesből vállalnak egy-egy kötetet, vagy valamelyik tekintélyes professzornak (a szerkesztőnek) másolatokat készítenek. Pénzforrásai: a társadalmi gyűjtés, és mindenekelőtt a nagy történelmi családok és a zsidó nagytőke alapítványai.²² A herceg Esterházy, a gróf Széchenyi, a gróf Teleki család leszármazottai ott ülnek a Társulat felolvasó ülésein, s ezekről beszámolnak a napilapok is. A *politikai igény* (az új államalakulat új nemzeti történelmi identifikációt kíván), a *szakmai lehetőség* (a bécsi magyarok birodalom összeomlásával kutathatóvá lettek) és a *személyi állomány* (a bécsi magyarok iskolázott újkorkutató csapata) találkozott egymással. S mindehhez szükség volt az *iránytadó egyéniségre*, akinek voltak elképzelései, ismeretei és volt széles körű társadalmi–politikai befolyása. (Ezek mellé zárkózott fel már 1920-ban Domanovszky Sándor, a szorgalmas tudomány-adminisztrátor, aki szervezte itthon, Budapesten a nyomdát, a korrektúrát, mozgatta a fiatalokat. Ő lesz Klebelsberg „legbelsőbb” embere, beszélgetőtársa a legújabb tervek kovácsolásában, nagy szerkesztői tapasztalásával, emberismeretével meghatározza: milyen feladatra ki alkalmas.) Így indult a Fontes...

Program, 1921

Az olvasót nem kívánjuk untatni a Fontes minden – évenként változó – program-módosulásával.²³ Inkább csak röviden az 1918–1921 között változott alapelvekről. Csak – mint az 1917. évi program esetében – az alapgondolatokról.

1. Az *osztrák–magyar viszony*, a magyar rendek és az udvar ellentéte 1918 után aktualitását veszítette. Érthető: az ezekhez kapcsolódó témák (országgyűlések, közjogi kérdés, etc.) már 1920 nyarán kiestek a tervekből.

2. Megmarad a *nemzeti kérdés*, de most már nem egyszerűen osztrák vagy magyar területi fennhatóság kérdéseként, nem is mint egyházpolitikai téma, hanem: *magyarok és nem magyarok* összeütközésének története. Az 1918. évi felbomlás előtörténetét 1848/49-ig követik nyomon visszafelé. 1848-ig, hiszen mint ismeretes, ekkor tört ki az első nyílt összecsapás a felkelő magyarok és a Habsburgok pártjára álló nemzetiségek között. (1922–1930 között majd sorra jelennek meg a Fontes kötetei a szerb, a horvát és – Beniczky naplójának kiadásával – a szlovák kérdés történetéről 1830–1849 között. E kötetek nélkül máig nem tanulmányozható a Kárpát-medence nem magyar népeinek nemzeti ébredése. Sajnos a néhány száz példányban megjelent iratkötetek kevéssé ismertek szomszédos országaink történeti irodalmában.²⁴)

3. Új témakör gr. Széchenyi István összes írásainak kiadása. Széchenyi Magyarországon az 1825–1848 közötti magyar politikai reformmozgalom szülőatyja, a nemzet belső anyagi és lelki (műveltségi) erősödését tartotta a legfontosabbnak. Szenvedélyesen szállt szembe az 1840-es években a forradalom gondolatával, majd a királyt trónjától megfosztó Kossuthal.²⁵ Széchenyi alakja 1919 után tudományos fórumokon és napi politikai beszédekben egyaránt a *konzervatív reform történelmi szimbóluma* Magyarországon. (Az impozáns kötetek máig az ún. reformkor nagy gazdasági–társadalmi mozgalmainak elsőszámú forrásai.²⁶ Befejezését 1986-ban vette tervére a Történettudományi Intézet.)

4. Külön köteteket kap az 1848. évi alkotmányos államrendszer, a *parlamentáris Magyarország rendjének kialakulása* (ebből majd az 1848. évi áprilisi törvények körüli viták forrásai kerülnek kiadásra), és az 1849. évi bukás után szétszóródott Kossuth emigráció története. (Ezek közül az olaszországi, az amerikai kötet készül el.²⁷)

5. Végül külön „osztály” marad az *intézménytörténet*. De már jelezve az új szempontokat: a magyar kormányzati politika története címen. Feladata volna a modern magyar kormányzat kialakulásának rekonstruálása. Az 1918. évi tervből változatlanul továbbél a török utáni berendezkedés iratainak kiadása. (Kollonich Einrichtungswerkje) és 1921 nyarán Klebelsberg javasolja: a kormányzattörténeti sorozat középpontjába a *nádorok működéséről* valló iratok kiadását állítsák.

Ez utóbbi javaslat meglepte Klebelsberg környezetét. Az öreg *Károlyi Árpád*, aki Bécsben vezette a kutatásokat (igazgatója a Bécsi Magyar Történelmi Intézetnek), a régi terv mellett van: adják ki (úgy, mint az Acta Borussicaval tette Schmoller és Sybel) az *egyes irattermelő szervek* iratait. Levéltárosi érvelés: azonos provenienciájú iratanyagok kerüljenek az olvasó és a kutató kezébe. Egyébként is: a nádorok működése rettentően szerteágazó; igen sok irattermelő szerv anyagát kell áttanulmányozni egy-egy kötet létrehozásához.²⁸ (Arról nem szólnak a levelezések: vajon a református Károlyi Árpádban mennyire lehettek ellenérzések, emóciók a katolikus arisztokráta 18. századi nádorokkal, majd 1790-től Habsburg nádorokkal szemben még 1921-ben is...) Károlyi nem is vállal kötetet, inkább sajtó alá rendezi az örületbe kergetett Széchenyi döblingi iratait, majd az 1848. áprilisi törvények iratköteteit.²⁹ *Domanovszky Sándor*, Klebelsberg budapesti „mindenese” megértőbb a „Gróf” tervei iránt. Lehet azért,

mert ő, Budapesten élve, ismeri Klebelsberg taktikai megfontolásait. Tudja: amikor a nádorok iratainak kiadásáról esik szó, akkor Klebelsberg gondol a 17–18. század fordulójának nagy formátumú nádorára, kinek leszármazottja a Társulat legerősebb patrónusa, a fiatal hg. Esterházy Pál. Aki most, 1921-ben nemcsak megnyitotta az ország elsőszámú arisztokrata politikusi családjának levéltárait a kutatás számára, és hajlandó egy kutató fizetését állni, de erkölcsileg is sokat jelent támogatása. (A Fontes emlé-mája egyébként egy fiatal hölgy mellképét foglalja keretbe: a herceg családjának tagjáról rajzolta a grafikus.) De tudja Domanovszky valószínűleg azt is, hogy József Ferenc főherceg és általában a Habsburgok nádori („magyar”) ágából Magyarországon rekedt leszármazottak a király nélküli királyság államformájában fontos szereppel bírnak. Itthon érezékelhette, hogy az 1921. év nagy politikai kérdése: vajon a (Habsburg) király visszatérése sikerül-e.³⁰ (Mint ismeretes, 1921 novemberében rendeződik csak véglegesen a királykérdés a Habsburgok trónfosztásával.) A kormányzó, Horthy Miklós kételkedő: biztosítja a királyt személyes hűségéről, de felszólítja, hogy a nemzet érdekében távozzon. József Ágost főhercegnek, a nádori ágból származó Habsburgnak, József nádor (1795–1847) unokájának állandó szerepeltetése 1921-ben alkalmas volt a kétfelé kacsintó játéokra: a Habsburgok (illetve a királyi család) iránt még remiszenciákkal rendelkező közvélemény és politikai vezető réteg felé is megnyugvást adott; de ugyanakkor a szabad királyválasztó politikusok és a közvélemény tradicionális Habsburg-ellenes függetlenségi szemléletű része is megnyugodott: nem a „magyar-ellenes” császári, hanem a *magyarosodott nádori* ágak a leszármazottja jelent meg előttük.³¹ (Ezért is a nádorok tevékenységében és a nádori leszármazottak közéleti szereplésekor a sajtó állandóan hangsúlyozta azok „magyarosodott” voltát és őseik szembenállását a császárral.) És Domanovszky azt is tudta pontosan, hogy Klebelsberg a főherceggel még fiatal korából jó barátságban áll,³² s hogy a főherceg, mint Magyarország közéleti méltóságlistájának élén álló személy, támogatásával sokat lendíthet az inflációs világban Klebelsberg történettudományt megújító tervein. Mint arra is nyilvánv felfigyelt: akárhányszor megjelent a nádor-unoka a Társulatnál, a napi sajtó azonnal foglalkozott vele; s így a Társulattal, a történettudománnyal is. Ismét több politikai és szakmai tényező találkozik egymással: *politikai megfontolás, szakmai érdekből* követett vezetői taktika.

Arról azután már nem tudunk: vajon belátta-e később Domanovszky, Károlyi Árpád igazát? A nádorok tevékenységének nyomon követése sziszifuszi kutatói fáradozásokat kívánt. Klebelsberg kérésére ő elvállalja József nádor iratainak sajtó alá rendezését és életének monografikus megírását. József elődjének, a rövid ideig hivatalban volt Sándor Lipótnak iratai kiadására pedig kedves tanítványát, a fiatal Mályusz Elemért jelöli ki.³³

*

A történettudomány a 20. század végén harcot folytat önállóságáért. Részben az ellen, hogy merő üzleti, kiadói szempontok határozzák meg témaválasztásait, s hogy harcat „jövődélmezőségén” mérjék. Részben harcot folytat az ellen, hogy a diktatórikus államberendezkedésekben a napi politika, a pártpolitika egyszerű ideológiai pecsétrakójának szerepére kényszerítsék. E harc közben azonban nem mondhat le arról – mint ezt a rövid betekintés az európai és hazai újkorkutatás kialakulásába mutatja –, hogy mérlelje: mikor károsítják ezek a metaföntikus, vagyis a szak-tudományon kívülről jövő hatások? Nem szabad azt hinnie, hogy ezek a behatások egyszerűen a szakma ellen irányulnak, hanem éber szemekkel kell nyomon kísérnie,

elemeznie: vajon nem az újabb társadalmi igényt fogalmazza meg, akár a politikai közgondolkodás, akár a kormányzati politika. A társadalmi igény, amely mindig is el-tartotta szakmánkat, a szakszerű történetírást. S éber szemekkel kell vigyázni afelett, hogy a taktikai-politikai megfontolásoktól távol tartsa szakmáját. Minden, a szakmán-kban vezető pozíciót betöltött kolléga működésének mérceje, vajon mennyire képes ezen követelményt szem előtt tartani, s ezen követelményeknek mind a szakmán belül, mind – ha kell – a politikai struktúrával szemben is érvényt szerezni?

Jegyzetek

- ¹ G. Schmoller-H. Sybel: Vorrede. Acta Borussica. I.
- ² Bericht über die dritte Versammlung Deutscher Historiker. 18. bis 21. April 1895 in Frankfurt am M. Leipzig, 1895. 18–25.
- ³ Aloys Meisner: Grundzüge der historischen Methode. Leipzig–Berlin, 1913.
- ⁴ Gustav Wolf: Einführung in das Studium der neueren Geschichte. Berlin, 1910. XXVI + 793
- ⁵ British Documents on the Origins of the War. 1898–1914. Edited by G. P. Gooch and Harold Temperley. London, 1926. etc. Az iratok kiadásának eszméje 1924 novemberében merült fel a külügyminisztérium támogatásával.
- ⁶ Documents diplomatiques Français. 1871–1914. Paris, 1929. Commission de publication des documents relatifs aux „Origine de la guerre de 1914”. 1re Série (1871)
- ⁷ Survey of international Affairs 1920–1923. Ed. by Arnold Toynbee. Humpfrey Milford, Oxford University Press, 1925. A monográfia méretű „bevezető”: Arnold Toynbee: The World after the Peace Conference.
- ⁸ Documents on International Affairs. 1928. Edited by John W. Wheeler-Bennet Oxford University Press. London, Humpfrey Milford, 1929.
- ⁹ A sorozat megjelent kötetének bibliográfiai adatait közli: Lederer Emma: A magyar polgári történetírás rövid története. Bp. 1969. Függelék. Ugyanígy a külföldi közönség számára: Stephen B. Várdy: Modern Hungarian Historiography. Appendix
- ¹⁰ Istituto storico Italiano per l'eta moderna e contemporanea. A sorozat: Fonti per la storia d'Italia. 1933-tól, illetve 1935-től.
- ¹¹ A magyar történetírásban a középkori forráskiadásoknak erős a hagyománya: a Monumenta Hungariae Historicae keretében 1857-től adja ki a Magyar Tudományos Akadémia az Okmány-tárak (Diplomataria) c. sorozatot – 1915-ig 40 kötet jelent meg –, és az Irók (Scriptores) c. sorozatot: 1906-ig 38 kötet látott napvilágot.
- ¹² Századok, 1887. 80.
- ¹³ Mann Miklós: A milleneumi Magyar Nemzet Története szerkesztési munkálatairól. Századok, 1968. 1117–1148.
- ¹⁴ Szűcs László: Adalékok a bécsi központi levéltári anyag Ausztria és Magyarország közötti felosztásának történetéhez (1875–1918). Levéltári Közlemények, 1962. 27–42.
- ¹⁵ E tevékenységet rekonstruálja a Hofkammerarchiv és a Staatsarchiv Direktionsaktenjei alapján Glatz Ferenc: Történetíró és politika. Szekfü, Steier, Thim és Miskoiczky nemzetről és államról. Bp. 1980. 128–132.
- ¹⁶ Huszti József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. Bp. 1942.
- ¹⁷ Ferenc Glatz: Historiography, Cultural Policy and the Organization of Scholarship in Hungary in the 1920s. Acta Historica (17), 1971. 274–292.
- ¹⁸ Szekfü kéziratoss tisztázata. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban: OSZKK) Annalecta. A Magyar Történelmi Társulat iratai.
- ¹⁹ Glatz Ferenc: Klebelsberg tudománypolitikai programja és a magyar történettudomány. Századok, 1969/5–6. 1176–1200
- ²⁰ A Magyar Történelmi Társulat forráskiadási szabályzatai. (Melléklet a Századok 1920. évi folyamához.) Bp. 1920. 7–22.

- ²¹ Országos Levéltár. A Bécsi Magyar Történeti Intézet iratai. 3. csomó. Szabályzatok. Az első „Tájékoztató” az „expedíció” céljáról év nélkül. [1920. április] 15–18.
- ²² OSZKK. Annalecta. A Magyar Történelmi Társulat iratai. Domanovszky Sándor kézzel írott listája, a pénzforrások pontos feltüntetésével, mellette a kimutatásokkal: a történészek közül ki, milyen célra mennyi pénzt vett fel.
- ²³ A program 1920–1921 folyamán rögzül véglegesre. Rekonstruálható Károlyi Árpád és Domanovszky Sándor gr. Klebelsberg Kunhoz (OSZKK Levelestár) valamint Károlyi Árpád, Klebelsberg Kuno Domanovszkyhoz intézett leveleiből (MTAKK. Levelestár). A fentiekben ezt foglalja össze röviden.
- ²⁴ Steier Lajos: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848–49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Bp. 1924.; *Uő.*: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. I–II. Bp. 1937.; *Miskolczy Gyula*: A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. I–II. Bp. 1927.–28.; *Thim József*: A magyarországi 1848–49-iki szerb felkelés története. I–III. Bp. 1930–1940.; E munkák keletkezésének, koncepciójának elemzése: Glaz: *Történetírás és politika*. I. m.
- ²⁵ Széchenyi korabeli ideológiai áttértékelése: *Szekfü Gyula*: Három nemzedék. Bp. 1920.
- ²⁶ A sorozatban (Gr. Széchenyi István összes munkái) megjelent Széchenyi István munkáinak, hírlapi cikkeinek s leveleinek 15 kötete. – A bibliográfiai adatok terjedelme miatt, s mivel jelen szövegünknek ez mellékesen témája, a részletezéstől eltekintünk.
- ²⁷ *Hajnal István*: A Kossuth emigráció Törökországban. Bp. 1927.; *Jároky Dénes*: A Kossuth emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. I–II. Bp. 1944–1948.
- ²⁸ *Károlyi Árpád–Klebelsberg Kuno*. 1922. VII. 4. OSZKK Levelestár.
- ²⁹ Gróf Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. I–III. (A harmadik kötetet szerk. Tolnai Vilmos). Bp. 1921–1925.; *Uő.*: Németújváry gróf Batthyányi Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pere. I–II. Bp. 1932.; *Uő.*: Az 1848-iki Pozsonyi Törvénycikk az udvar előtt. Bp. 1936.
- ³⁰ *Pölöskei Ferenc*: Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922. Bp. 1977. 222.; *Vargyai Gyula*: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. (1919–1921). Bp. 1971. 375.
- ³¹ A Habsburg-család nádor ágának magyartitása azután az 1920-as években csúszásra érkezett, amikor a jó írói képességekkel és társadalmi érdeklődéssel megáldott József főherceg háborús naplójának kötetei megjelentek. (József főherceg, mint a történeti kézikönyvekből ismeretes, 1918-ban rövid ideig az államfői méltóságot is magához ragadta Magyarországon.)
- ³² Klebelsberg a főherceg fiának, József Ferenc főhercegnek szűkebb, művelődést pártoló köréhez tartozik. OSZKK. Levelestár. József Ferenc fmg. levelei gr. Klebelsberg Kunhoz.
- ³³ *Mályusz Elemér*: Sándor Lipót főherceg iratai, 1790–1795. Bp. 1926.

FERENC GLAZ

The rise of research on modern history in Europe and in Hungary

The methodological principles of modern historical scholarship were developed through the research of ancient and medieval history in the mid-19th century. Between 1830 and 1870, the institutions of historical science took shape, and doing historical research became a socially recognized "profession". Critical-philological skills, or, the expert criticism of sources, became the chief professional requirement. The sources in question are primarily diplomas and narrative sources, medieval chronicles and the works of ancient authors. This is how the so-called auxiliary sciences (diplomatics, paleography, sphragistics) were developed and genealogy, chronology etc. became separate branches of science. These have remained the foundations of historical methodology to our day. From the mid-19th century on, the training of historians mainly followed the *principles of training medievalists*. The professional principles met the interests of society, for this was the period of the culmination of national development in Western Europe, when all nations were in search for their historical roots in the Middle Ages. Historicity and long traditions manifested in institutions and culture became the cement of national consciousness. It was especially in the public thinking of those nations that the ancient greatness of the nation was salient which in the 19th century did not possess a unified national state (Germans, Italians, Hungarians). The

monumental series of medieval source books (Monumentas, Scriptorum, Nuntiaturberichte etc.) shaped the general rules of modern source criticism, and their editorial offices were at the same time the workshops of accomplishment in the study of sources. However, these series also reveal a one-sided interest in medieval history.

In the last third of the 19th century, another tendency, i. e., an interest in modern times also started to show itself. One of the concomitants of national development in Western Europe was the emergence of the institutions of the modern bourgeois state. The second half of the 19th century was everywhere marked by the taking possession of the territory of a given state through the administration, the railway network, commerce, educational and cultural institutions, etc. In the general thinking of the age, the state in history was viewed as the most perfect means of guiding a community, and the highly developed institutions of the modern state as the peak of political evolution. The fixing of state boundaries in Western and Central Europe (1867–1878) and the creation of institutions of these states brought about a social "curiosity" in the *age of the rise of modern states*. Research on modern times, i. e., the 17th and 18th centuries, was started in the field which was linked with the state development of bourgeois nations and constituted a sort of prehistory of the present (i. e., the late 19th and early 20th century). At the turn of the century, we already find in every Western European nation historians whose chief area is modern history. However, the *professional accomplishment* of the historian continued to be focused on the Middle Ages; *professional methodology (Fachmethodik)* was conserved by the standard *institutions* of European historical scholarship (university departments, journals, the system of archives etc.) and the *manuals*. This effect helps to explain the circumstance that even today, when modern and contemporary history has obtained its due place in the structure of departments and institutions as well as in the publication of books, the methodological foundations of the historical profession and the auxiliary sciences are primarily linked with medieval studies.

After making these observations, the author traces the history of the research of modern times, mainly the publication of sources in European historiography. After dealing with the principles relating to the criticism of sources manifest in H. Sybel's and G. Schmöller's *Acta Borussiae*, he treats the principles of the publication of sources formulated at the 1895 congress of the German Historical Society. Surveying the 19th and 20th century manuals on methodology, he establishes that they rather neglect the special problems of the criticism of modern sources. When in 1911 G. Wolff's *Einführung*, a synthesis on methodology, was published, it evoked very little professional response.

The upswing in the research of modern and contemporary history is attributed by the author to the great shocks in European politics after 1918. As to contemporary history, he analyzes the series on diplomacy published in England (1926) and France (1928), which tried to give an account of the road leading to the First World War. There is a special appreciation of A. Toynbee's introduction to the *Survey of International Affairs 1920–1923*.

The systematic exploration of the 17th to 19th centuries, i. e., of modern times in a classical sense, was launched after 1918 in Italy and in Hungary. Both countries were seriously affected by the post-1918 political and national rearrangements. In Italy, an institution for the research of modern history was set up in 1930, with its interest naturally centred on the *Risorgimento*, the period when the idea of Italian national unification was born. In Hungary, the series *Sources of the Modern History of Hungary* was launched in 1920. 37 vast volumes were published. In order to explore the old Habsburg archives. Hungarian cultural policy set up an independent institution in Vienna. The series published by this focused on subjects whose topicality was not lost even after the peace treaty of 1920. Several volumes inquired into the history of the nationality question in Hungary between 1830 and 1849 (i. e., the prehistory of the conflict between Hungarians and non-Hungarians in historic Hungary), the problem of conservative reform, the activity of István Széchenyi who rejected revolution but desired reform, a problem which became seasonsable because of the revolutions of 1918–19.

Thus, the research of modern history in Hungary, while stimulated by actual political affairs, produced the enormous result of becoming methodologically the most advanced in European historical scholarship. The details of this process, the political incentives as well as the methodological solutions are analyzed in the study by philological means.